

ПРИРОДА ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Ляшенко Р.Д., к.ю.н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

У статті визначені поняття «аргумент» та «аргументація», з'ясовується природа правової аргументації на основі логічного, риторичного та діалектичного підходів. Зроблено висновок, що природа правової аргументації інтегрована, оскільки, вона формувалась під впливом різних наукових концепцій і шкіл.
Ключові слова: аргумент, аргументація, правова аргументація, юридична термінологія, юридична діяльність.

Ляшенко Р.Д. ПРИРОДА ПРАВОВОЙ АРГУМЕНТАЦИИ / Житомирский национальный агроэкологический университет, Украина

В статье определены понятия «аргумент» и «аргументация», выясняется природа правовой аргументации на основе логического, риторического и диалектического подходов. Сделан вывод, что природа правовой аргументации интегрирована, поскольку она формировалась под влиянием различных научных концепций и школ.

Ключевые слова: аргумент, аргументация, правовая аргументация, юридическая терминология, юридическая деятельность.

Lyashenko R.D. THE NATURE OF THE LEGAL ARGUMENTATION / Zhitomir national agroecological university, Ukraine

In this article the concepts «argument» and «argumentation» is defined, the nature of legal argumentation on the basis of logical, rhetorical and dialectical approaches is found out. The legal argumentation has arisen at a certain historical stage of development of a society, it constantly evolves, substantially is enriched and develops during legal activity, sociocultural traditions and legal thinking.

It is proved, that the legal argumentation is one of versions of the general argumentation as achievements of different fields of knowledge are put in its basis: of logic, philosophy, rhetoric, psychology, linguistics and others.

The argumentation in law sphere always is carried out according to logic law, therefore to deny a logic component in the nature of the legal argumentation it would be wrong. The rational aspect of the legal argumentation consists in upholding of the position behind certain rules, thus discussion is considered as the dialogue which result is acceptance of this or that point of view.

The legal argumentation in comparison with other kinds of the argumentation has the specific features. The use of a legal language, the reference to regulatory legal acts is one of such features. In the legal argumentation accurate differences between different kinds of arguments and requirements which to them are shown are established.

The conclusion is drawn, that the nature of the legal argument is integrated, as, it was formed under the influence of different scientific concepts and schools. Knowledge from logic, philosophies, rhetoric, psychology, linguistics in its basis lays.

The legal argumentation on the one hand is a law element, and with another – rather independent phenomenon. The legal argumentation promotes search of ways of the most effective decision of disputable situations in the law, simultaneously carrying out function of preservation and distribution of social experience. The legal argumentation is applied in process lawmaking, enforcement, interpretation of norms of the law, in legal education. The area of its application very extensive also causes interest for the subsequent researches of this problematics in jurisprudence.

Key words: argument, argumentation, legal argumentation, juridical terminology, legal activity.

Вчення про аргументацію виникло в результаті узагальнення і систематизації прийомів і методів ведення полеміки, які були поширені в античній Греції. Уміння переконувати людей, наводити обґрунтовані аргументи проти своїх опонентів, підкріплювати їх фактами, впливати не лише на розум, а й почуття і емоції слухачів, набувало виключно важливого значення. В античній Греції розробка проблем аргументації розпочалася задовго до того, як були створені логіко-методологічні, психологічні і моральні засади ведення переконливої суперечки.

Особливість теорії аргументації як важливої наукової проблеми полягає в тому, що її засади були закладені близько двох з половиною тисяч років тому великим старогрецьким мислителем Аристотелем. Проте сучасні вчені відносять аргументацію до числа наймолодших галузей наукового знання. Починаючи з середини ХХ століття і до наших днів вона розвивається бурхливими темпами, набуваючи якісно нового вигляду, істотно змінюючи свій стиль, поповнюючи арсенал методів, розвиваючи різноманітні зв'язки з рядом суміжних наук. Тому

дослідженню правової аргументації повинна передувати глибока характеристика природи її становлення та способу формування.

На сучасному етапі розвитку суспільства вчення про аргументацію активно розробляється як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями в галузі таких наук, як філософія, логіка, соціологія, лінгвістика, політологія. Зокрема, до дослідження даної проблематики в різні періоди звертались: О.П. Алексєєв [1], А.Д. Белова [2], А.Г. Брутян [3], І.О. Герасимова [4], А.Ю. Гончаров [5], Т.А. Димишківська [6], О.А. Івін [7], В.І. Курбатов [7], Л.Г. Павлова [9], Г.І. Рузавін [10], С.Г. Сичова [11] та інші.

Проте в юридичній науці проблемам правової аргументації не приділялось достатньої уваги, за винятком окремих згадок про її складові елементи. Деякі аспекти стосовно зв'язку правових аргументів з риторикою висвітлено в працях О.Б. Олійник [12], С. Рабіновича [13]; проблеми аргументації в кримінальному процесі в рамках аналізу концептуальних засад судової лінгвістики досліджував О.С. Олександров [14]; аргументацію по аналогії в судових промовах вивчала Н.К. Пригаріна [15]; теоретико-методологічні засади топічної юриспруденції аналізувала А.К. Соболева [16]. Ці дослідження зумовили інтерес автора до зазначеної проблематики і склали теоретичну основу даного дослідження.

Метою цієї статті є дослідження природи правової аргументації на основі логічного, риторичного та діалектичного підходів.

Важливою складовою теоретичного дослідження даної проблематики є визначення понятійного апарату аргументації.

Терміни «аргумент» та «аргументація» мають латинське походження. Їх первинні значення: 1) аргумент (*arguere*) – показувати, стверджувати, доводити, з'ясовувати; 2) (*argumentatio*) – наведення доказів, аргументів.

Упродовж багатьох століть ці терміни були запозичені багатьма мовами світу і по суті не зазнали суттєвих змін щодо їх змісту. У той же час у різних науках вони вживаються з деякими особливостями щодо викладення їх змісту. Це пояснюється тим, що в представників різних галузей знань, природно, є своя точка зору щодо цієї проблематики, оскільки кожна наука має свій об'єкт та предмет дослідження.

Так, у логіці термін аргументація означає наведення доказів (аргументів) пропонентом на користь своєї тези або його опонентом, який прагне спростувати тезу пропонента. Аргумент – це істинне і достовірне судження, до якого вдаються для обґрунтування істинності тези чи її спростування [17, 22]. На думку І.В. Хоменко, у найбільш широкому значенні термін «аргументація» слід визначати як процес обґрунтування людиною певного положення з метою переконання в його істинності, слушності [18, 219].

Учені-філософи під аргументацією розуміють мовний вплив, що включає систему тверджень, призначених для підтвердження чи спростування певної думки, що спрямований в першу чергу до розуму людини, що здатна вирішити прийняти чи відкинути цю думку [19, 102].

У риторичній серцевині етапу підготовки промови є аргументація, під якою розуміють майстерний добір переконливих доказів і як результат – мистецтво дискусії. В основі аргументації лежить складна логічна операція, що є ланцюжком або комбінацією суджень як елементів доказу: теза, аргумент, демонстрація [20, 102].

У теорії аргументації до сер. ХХ ст. виділяли дві моделі: логічну і риторичну. Важливою відмінністю між логікою і риторикою є те, що в логіці пов'язують аргументацію із доказуванням, а в риторичній вона асоціюється з переконанням. Ще Аристотель у своїй праці «Риторика» зазначав, що переконання залежить від характеру і поведінки оратора, його емоційного впливу на слухачів і змісту логічних доказів. Поняття переконання хоч і близьке за своєю природою до доказування, але не ідентичне йому. При логічному доказуванні обов'язковою вимогою є істинність наведених аргументів, тоді як у риторичній аргументації – їх правдоподібність. Адже використання точних знань у промові ще не є гарантією переконання аудиторії, оскільки оцінити промову, що базується на знанні може лише освічений чи спеціально підготовлений слухач, тому риторичній доводиться пристосовуватися до рівня підготовки аудиторії. За своєю природою переконання ширше за доказування [16, 77-78]. Так,

прокурор у своїй промові може повністю довести вину підсудного, а суддя, взявши до уваги аргументи захисту, винести виправдувальний вирок.

До якої ж із моделей відноситься правова аргументація? На думку О.Б. Олійник, методологічною основою юридичної аргументації слід визнати концепцію риторичної аргументації як філософського вчення, що найбільш пристосоване до потреб суспільства та найповніше розкриває значення промов юриста [12, 43]. Авторка пропонує визначення юридичної риторичної аргументації як науки про застосування юристами в професійному комунікативному процесі, при формуванні юридичних документів, право та законотворенні риторичної аргументації, побудованої на юридичній термінології [12, 45].

Подібною є позиція російської дослідниці А.К. Соболевої, яка стверджує, що аргументація в праві є риторичною, а не логічною, обґрунтовуючи це тим, що аргументація у логіці і у праві відрізняються за типом аудиторії, до якої вона звернена. Логічна аргументація розрахована на універсальну аудиторію, оскільки логік виходить із того, що використовувані ним засновки і зроблені на їх основі висновки є точними і очевидними, а судження юриста базуються на тому, що можуть існувати й інші точки зору на існуючу проблему і переконати у своїй правоті. Причому аргумент юриста може змінюватись залежно від різних чинників – історичних, політичних, культурних, соціальних [16, 84].

Х. Перельман у своїй праці «Поле аргументації» відзначив, що якби аргументація в праві проходила за законами логіки, то з роботою судді зміг би впоратися і комп'ютер. Але він не може зробити того, що суддя: зважити всі «за» і «проти», заслухати позиції всіх сторін і проаналізувати їх. Адже саме аргументація, досить часто, є вирішальною для формування внутрішнього переконання судді і сприяє винесенню ним мотивованого рішення [21, 147].

Не відкидаючи важливої ролі риторичної аргументації у формуванні природи правової аргументації, ми не можемо погодитись з вищезазначеними авторами про те, що логіка не покладена в основу правової аргументації.

Логіка сприяє виробленню уміння в правників виражати свої думки ясно коротко і просто, а дисципліна «Логічні основи аргументації», поглиблюючи, розширюючи та закріплюючи засвоєні теоретичні знання, основну увагу концентрує на вдосконаленні навичок практичного використання цих знань в мовному спілкуванні – розмовах, бесідах, суперечках, діалогах, дискусіях і т.д. Як зазначає В.В. Перерва, важливою властивістю логічно правильного міркування є доказовість. На його думку, у правовій сфері жодні переконання не будуть прийматися на віру, якщо вони лише базуються на авторитеті особи, яка їх висловлює. Усі твердження мають бути обґрунтовані, підтверджені відповідними доказами, аргументами, фактами [22, 9]. Саме за їх допомогою обґрунтовується істинність положення, що доводиться. Такими аргументами у сфері права можуть бути: юридичні факти, норми права, правові принципи, аксіоми, максими права тощо. Відомо, що саме римське право стимулювало інтерес до проблем аргументації і переконання, а посилання на закони у судових промовах вважалося беззаперечним доказом. У логічній структурі аргументації виділяють тезу, аргумент і форму. Теза – це положення, яке необхідно обґрунтувати, аргументи – це твердження, за допомогою яких обґрунтовується теза, а форма, або демонстрація аргументації – це спосіб, який застосовується для обґрунтування тези. Демонстрація завжди відбувається у вигляді умовиводу – індуктивного, дедуктивного чи за аналогією. Аргумент, що використовується у правовій аргументації, спрямований на переконання в істинності або хибності того чи іншого положення, окрім правових засобів, потребує додаткових риторичних, психолого-етичних зусиль та логічного обґрунтування.

Звичайно ми не будемо стверджувати, що аргументація у сфері права завжди здійснюється у відповідності до законів логіки, але й заперечувати логічну складову в природі правової аргументації було б неправильно. Автори праці «Логіка у правовій свідомості» В. Кнапп та А. Герлох, наголошують що в юриспруденції повинна значна увага приділятися логічним засадам правового мислення. Правове мислення застосовується у процесі правотворчості, тлумачення права, його застосування, у науці права, при викладанні права, у правовому вихованні тощо [23, 37]. Однією з вимог, що ставляться до правового мислення є його логічність. На наш погляд, правове мислення є певним етапом, що передує правовій аргументації, яка теж реалізується у вищезазначених сферах.

На думку англійського вченого С. Тулміна, слід виділяти юридичну модель аргументації, яка базується на аналогії з процедурами і прийомами, що застосовуються в ході судових дебатів. С. Тулмін залишає поза увагою соціальний аспект аргументації та переконання людей. Він аналізує аргументацію, застосовуючи поняття і методи логіки щодо оцінки, обґрунтування і підтвердження тих тез і припущень, які люди роблять на практиці. Йому вдалося виявити ряд загальних закономірностей процесу аргументації, розкрити її логічну структуру, встановити зв'язок між аргументацією і правом [24].

Ми розділяємо позицію С. Тулміна щодо виділення юридичної (правової) моделі аргументації. І вважаємо, що правова аргументація не може бути лише риторичною або логічною, оскільки в її основу покладено здобутки різних галузей знань: логіки, філософії, риторики, психології, лінгвістики тощо. Правова аргументація є одним із різновидів загальної аргументації. Так пануючий до сер. ХХ ст. підхід, що природа правової аргументації ґрунтується на засадах логіки і риторики, почав втрачати своє значення з появою нового – діалектичного підходу до дослідження цієї проблематики, згідно з яким під правовою аргументацією стали розуміти процес раціональної дискусії. Відповідно до діалектичного підходу, критерії раціональності визначені у рамках теоретичної моделі правової аргументації. Наявність такої теоретичної моделі дозволяє раціонально реконструювати правові аргументи з метою їх критичного аналізу. У методології наукового пізнання раціональність розуміють двозначно: як відповідність законам розуму, логіки, методологічним нормам і правилам та як доцільність, тобто те, що сприяє досягненню мети. Раціональний аспект правової аргументації полягає у відстоюванні своєї позиції за певними правилами, при цьому сама дискусія розглядається як діалог, результатом якого є прийняття тієї або іншої точки зору.

Саме правова аргументація в порівнянні з іншими видами аргументації має свої специфічні особливості. Однією з таких особливостей є вживання юридичної термінології, посилання на нормативно-правові акти. У правовій аргументації встановлюються чіткі відмінності між різними видами аргументів і вимогами, які до них ставляться. Як уже зазначалось, одним із правових аргументів є норми права. Скажімо, процесуальні норми визначають правовий статус сторін у процесі розгляду справи, чітко визначають належність та допустимість доказів для суду, встановлюють порядок допиту свідків тощо. Така чітка регламентація сприяє ефективному встановленню об'єктивної істини у справі, перетворюючи суперечку на діалог між сторонами, що змагаються. На думку сучасних теоретиків права (зокрема, Р. Алексі), прийнятним юридичним рішенням слід вважати тільки те, яке прийняте в результаті раціональної, а не риторичної дискусії. Чітке дотримання логічних правил на «мікрорівні» юридичного дискурсу – тобто на рівні висловлювань і міркувань – регулює додержання моральних правил на «макрорівні» – тобто на рівні конструювання юридичних знань [25, 186].

Таким чином, правова аргументація виникла на певному історичному етапі розвитку суспільства, вона постійно еволюціонує, змістовно збагачується і розвивається у ході юридичної діяльності, соціокультурних традицій та правового мислення. Природа правової аргументації інтегрована, оскільки, вона формувалась під впливом різних наукових концепцій і шкіл. В її основі лежать знання з логіки, філософії, риторики, психології, лінгвістики тощо. Правова аргументація, з одного боку, є елементом права, а з іншого – відносно самостійним явищем. Правова аргументація сприяє пошуку способів найбільш ефективного вирішення спірних ситуацій у праві, одночасно виконуючи функцію збереження та поширення соціального досвіду.

Правова аргументація застосовується у процесі правотворчості, правозастосування, тлумачення норм права, у правовому вихованні, правовій освіті. Отож, сфера її застосування дуже обширна і викликає інтерес для подальших досліджень цієї проблематики у правовому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А.П. Аргументация. Познание. Общение / А.П. Алексеев. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 149, [1] с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации: Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / А.Д. Белова; А.И. Чередниченко (отв.ред.). – 2 изд., перераб. и доп. – К.: Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко, 2003. – 304 с.

3. Брутян А.Г. Политическая аргументация: автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.01 «Теория и философия политики, история и методология политической науки» / А.Г. Брутян. – Ереван, 2001. – 21 с.
4. Герасимова И.А. Введение в теорию и практику аргументации: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению "Философия" / И.А. Герасимова. – М.: «Логос», 2010. – 312 с.
5. Гончаров А.Ю. Логіка і теорія аргументації: формальний і неформальний підходи: автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. філос. наук: спец. 09.00.06 «Логіка» / А.Ю. Гончаров. – К., 2003. – 16 с.
6. Димишковска Т.А. Прагматиката и теоријата на аргументацијата / Т.А. Димишковска. – Скопје: Гурга, 2001. – 215с.
7. Ивин А.А. Логика и теория аргументации: элементарный курс: учебное пособие / А.А. Ивин. – М.: Гардарики, 2007. – 220 с.
8. Курбатов В.И. Социально-политическая аргументация: (Логико-методол. анализ) / В.И. Курбатов. – Ростов-на-Дону, 1991. – 32 с.
9. Павлова Л.Г. Спор, дискуссия, полемика / Л.Г. Павлова. – М.: Просвещение, 1991. – 124 с.
10. Рузавин Г.И. Методологические проблемы аргументации / Г.И. Рузавин. – М.: ИФРАН, 1997. – 202 с.
11. Сычева С.Г. Логика и теория аргументации: учебное пособие / С.Г. Сычева. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2008. – 108 с.
12. Олійник О.Б. Наукові засади розвитку інституту юридичної риторики: в контексті теорії юридичної аргументації / О.Б. Олійник // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 49. – С. 42–49.
13. Рабінович С. Природно-правова аргументація у практиці Конституційного Суду України / С. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України. – 2009. – № 4. – С.103–113.
14. Александров А.С. Введение в судебную лингвистику / А.С. Александров. – Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2003. – 420 с.
15. Пригарина Н.К. Аргументация судебного дискурса: риторический аспект: монография / Н.К. Пригарина. – Волгоград: Перемена, 2008. – 309 с.
16. Соболева А.К. Топическая юриспруденция / А.К. Соболева. – М.: Добросвет, 2001. – 225 с.
17. Тофтул М.Г. Сучасний словник з логіки: словник / М.Г. Тофтул. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 245 с.
18. Хоменко І.В. Логіка – юристам: підручник / І.В. Хоменко. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 392 с.
19. Леонов В.Е. Логика и теория аргументации: конспект лекцій / В.Е. Леонов, А.П. Смирнова. – Санкт-Петербург: Изд-во СПбГИЭУ, 2010. – 165 с.
20. Мацько Л.І. Риторика: навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 311 с.
21. Perelman C. Le champ de l'argumentation / Chaim Perelman. – Bruxelles, 1970. – 408 p.
22. Перерва В.В. Логические основы аргументации: учебное пособие / В.В. Перерва. – М.: МЮИ. – 83 с.
23. Кнапп В. Логика в правовом сознании / В. Кнапп, А. Герлох. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.
24. Toulmin S. The Uses of Argument / S. Toulmin. – Cambridge, 1958. – 264 p.
25. Alexy R. A theory of legal argumentation / R. Alexy. – Oxford, Clarendon Press, 1989. – 340 p.